

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ.
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ВИПУСК XX

Рівне 2014

ББК
83 Л 43
8

Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету: Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. – Вип. XX / Ред. кол. О. Кирильчук та ін. – Рівне : РДГУ, 2014. – 153 с.

У збірнику вміщені статті, присвячені двохсотлітньому ювілею Тараса Шевченка. Матеріали збірника можуть бути використані науковцями, студентами, вчителями-словесниками.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 6 від 28.02.2014 р.)

Редакційна колегія:

доктор філологічних наук, доцент **ЗАХАРЧУК І. В.** (Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор філологічних наук, доцент **ТОМЧУК Л. В.** (Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор філологічних наук, професор **ПОЛЩУК Я. О.** (Київський університет ім. Б.Грінченка)

доктор філологічних наук, професор **ГНАТЮК М. І.** (Львівський національний університет ім. І.Франка)

доктор філологічних наук, професор **ГУЛЯК А. Б.** (Київський національний університет ім. Т.Шевченка)

доктор філологічних наук, професор **ІВАНИШИН П. В.** (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І.Франка)

Наукові редактори:

кандидат філологічних наук **КРУПКА М. А.**

кандидат філологічних наук **КИРИЛЬЧУК О. М.**

УДК 821.161.2.09

ОБРАЗ ЖІНКИ-МАТЕРІ В ПОЕМІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «МАРІЯ» ТА ОДНОІМЕННІЙ ПОВІСТІ УЛАСА САМЧУКА

У статті аналізується своєрідність образу жінки-матері в поемі Т. Шевченка «Марія» та одноіменній повісті Уласа Самчука. Осмислюється бачення письменниками місця та ролі жінки в суспільстві.

Ключові слова: жінка-мати, образ, трансцендентність, світобачення.

The article analyzes the originality of the image of women- mother in Taras Shevchenko's poem "Mariya" and the same-named Ulas Samchuk's novel. Writer's conception of the woman's place and role in the society is analysed.

Key words: woman-mother, image, transcendence, worldview.

Образ жінки-матері в українській літературі є одним з найпоширеніших та має широку символіку.

Жінка споконвіку вважалася берегинею домашнього вогнища та сімейного затишку. Із давніх-давен зверталось і звертається людство в піснях і молитвах, віршах і поемах до своєї берегині – до матері, уславляючи її благословенне ім'я. Образ матері-жінки надійно закріпився у світовій літературі, отримуючи нове життя в літературах різних епох і поколінь.

Культ матері, який в українців пов'язувався з обожнюванням землі, став основою етнічної доміанти українського національного характеру. Юрій Липа, видатний український етнопсихолог, вважає, що «... в центрі духовності /.../ стоїть жінка-мати, істота, що єднає коло себе родину. Найдавніший символ того агрокультурного населення – це образ Великої Матері, божества прапрадідів сучасних українців» [2].

Наприкінці ХІХ століття, відзначаючи неповторність і всеосяжність образу матері у творчості Т. Шевченка, зокрема у поемі «Марія», І. Франко писав: «Кобзар наш ... лишив нам такий ясний та пориваючий ідеал жінчини-громадянки, якого не писав ні один поет в світі і которого по ширині та по висоті основної думки /.../ й перевищити годі і котрому не то в житті, але і в пісні дорівняти трудно лиш ідеал, до якого удається доходити людськості тільки в великих хвилях переломів всесвітньої боротьби добра із злом, доходить тільки в немногих благословенних одиницях» [8, 154]. У цих рядках наочне підтвердження того, що Шевченкова творчість продовжувала жити цілі покоління митців, сучасників поета, їх нащадків, надихала на художнє опрацювання вічних образів і мотивів. До таких творчих обробок належить і ретрансляція образу матері в повісті Уласа Самчука «Марія». Тому варто простежити з цього приводу певні типологічні зв'язки, що існують між двома, написаними в різні часи та епохи, творами.

В основі Шевченкової «Марії» – біблійна історія життя Богородиці, яка подарувала світові Ісуса Христа, її відданість синовій справі і самопожертва заради християнської віри. Однак, Марія у Шевченка – це не біблійна Марія,

яка від народження знала свою місію на цій землі, а насамперед – це жінка, яка щиро повірила в ідейні настанови пророка, якого до себе запросив Йосип.

Образ Марії реконструюється у поемі Т. Шевченка в декількох аспектах, набуваючи інколи не лише символічного, а й більше універсального значення. Зосередимо увагу на деяких із них. Так, у душі антропоморфізації євангельської історії Т. Шевченко виводить перед читачем образ Марії у двох іпостасях. З одного боку, Марія – це проста жінка і мати, яка віддано любить свого сина, по-материнському співпереживає його майбутній долі. Її думки постійно супроводжують сина, вона дбає про його виховання і освіту. На що неодноразово вказує письменник:

Заробила
Чи то позичила вдова
Півкопи тую на буквар.
Сама б учила, так не знала ж
Вона письма того. Взяла
Та в школу хлопця одвела,
У іерейську. Доглядала ж
Сама його, сама й навчала
Добру і розуму... [9, 261].

З іншого – вона бере на себе зобов'язання виховати майбутнього пророка, сина апостола, який возвістив про прихід Месії на землю. Тобто, відбувається своєрідне програмування майбутньої долі власного сина як незвичайної людини, на яку покладена місія – врятувати праведних людей на цьому світі. Адже саме таким має бути син апостола:

Не плачеш ти і не співаєш,
Гадаєш, думаєш-гадаєш,
Як його вчити, навести
На путь святий святого сина,
І як його од зол спасти?
Од бур житейських одвести? [9, 258].

Народний погляд на Богородицю втілював образ багатостраждальної жінки. І саме така інтерпретація . використовується У. Самчуком у романі «Марія». Цей твір – . величальна пісня жінці-матері, котра завжди залишається вірною родині, а також є типовою представницею жіноцтва України 20–30 років ХХ ст. Образ Марії – це образ жінки-матері великої духовної краси. Її моральність розкривається протягом розвитку сюжету в кожній сцені, в кожному епізоді, в окремих репліках та діалогах. Мати Божа – особлива постать у всесвітній історії, у серцях та душах людей. Автор назвав твір «Марія» – ім'ям, що є уособленням материнства, основи життя на землі, самої України.

Образ головної героїні У. Самчука подібний до найбільшого жіночого образу Марії, матері Ісуса Христа. Мати Божа супроводжує Марію все життя. Прихід героїні твору до церкви – це зустріч саме з Богородицею, від якої жінка черпає спокій, радість і силу. Благословляли на шлюб Марію із Гнатом «непаристими образами. Не було часу поїхати та купити паристі. Один образ –

мати Божа Молошна, другий – Ісус Христос, менший розміром, а це недобрый знак» [4, 67]. Невідповідність ікон була знаком того, що цей шлюб – фатальна помилка. Після смерті первістка священник радить Марії звертатися до Богородиці й просити в неї сили, щоб витримати горе. З трепетом, і, можливо, з острахом, як велику реліквію забирає з собою ікону Матері Божої Марія, коли йде від першого чоловіка. І коли залишає Максимові хату, то теж забирає з собою усі образи, які порозстрілював оскаженілий син: «Образи свої Марія також перенесла. Ціле життя бачила їх перед собою, і на шлюб благословляли образом отієї почорнілої Матері, що кормить дитину» [4, 91].

Марія в Уласа Самчука, як і Божа Матір, – жінка, що має дитину, живе заради дітей, заради їхнього щастя, жертвує собою. Але, з іншого боку, Марія Самчука – це земна жінка, вона прагне щастя і для себе, готова боротися за своє особисте кохання, йти навіть супроти громадської думки. Тому образ її неоднозначний, глибокий, як саме життя. Марія у творі є уособленням усіх українських матерів, що підтверджує й посвята до роману: «Матерям, що загинули смертю на Україні в роках 1932 – 1933» [4, 3].

Розповідь про життя матері-селянки носить у Самчука характер легендарності, чому сприяє масштабність змалювання життя Марії. Недарма письменник, немовби прагнучи бути об'єктивним і точним, зазначає: «Коли не рахувати останніх трьох, то Марія зустріла й провела двадцять шість тисяч двісті п'ятдесят вісім днів. Стільки разів сходило для неї сонце, стільки разів переживала насолоду буття, стільки разів бачила або відчувала небо, запах сонячного тепла й землі» [4, 3].

Шевченкова Марія, дізнавшись про покликання сина, про перенесені ним тортури, займає позицію німого свідка. Для неї властива так звана «відсутня присутність», вона «мовчки трепетно радіє», таким чином відбувається відтінювання самотності й незахищеності Сина у світі. У таких ситуаціях відбувається фактичне роздвоєння душі, і святкує перемогу Велика Марія, яка здатна прийняти самопожертву свого сина заради всього людства. Так, у Т. Шевченка Марія проходить шлях фатального знебуттєвлення свого життя численними смертями найдорожчих для неї людей, в результаті якого за логікою мало б бути відвернення від віри або зникнення бажання взагалі брати участь у божественному проєкті. Натомість цього у тексті читач не помічає. Марія не тільки слідує постійно за своїм сином-пророком, таким способом індивідуально прилучаючись до етнокультурного духовного коду, а й у процесі розвитку сюжету, після смерті свого сина стає «творцем цього коду», продовжуючи на рівні етногенезу його справу.

Бо за сином
Свята мати всюди йшла,
Його слова, його діла –
Все чула, й бачила, і мліла,
І мовчки трепетно раділа,
На сина дивлячись... [9, 262].

Причини такої відданості необхідно шукати, насамперед, у філософському розумінні власного призначення і усвідомленні себе у контексті світобудови.

Самостійність у виборі своєї долі простежується і в образі Марії з однойменного роману У. Самчука. Трансцендентність цього образу має під собою підґрунтя особистого світобачення, тривалих роздумів героїні, вміння досягати поставленої мети, досвід богошукання. Марія теж втратила сина і відчувала невимовний біль у своєму серці. Майстерним пером автор виписує психологічний стан своєї героїні і підносить її до рівня Богородиці. Тому не випадково прозаїк устами священника говорить: «Чую біль твій, біль матері, яка тратить свого первенця. Але пригадай, сестро, ту Марію, ту Святу Марію, що родила світові Бога живого... І пригадай велику Матір, яка день і ніч стояла під хрестом розп'ятого Сина, чекаючи Його смерті. ... Попроси у Неї сили пережити твоє горе і видержати все так само, як це видержала Вона, найбільша зо всіх матерів» [4, 43].

Прозаїк підсилює страждання Марії ще й тією ситуацією, коли Максим розстріляв образ Божий. Тоді Марії здалося, що він, її рідний син, розстріляв її, свою матір.

У. Самчук, виходячи з того, що жінка емоційно багатша, сприйнятливіша до нюансів у природі та взаєминах людей, саме через неї – жінку-матір, через правдиве відображення її мук і сумнівів зміг розкрити трагедію українського народу. Народу, котрий живе у країні, яка має ім'я теж жіночого роду. На цьому рівні образ Марії переростає в проєкцію України. Особливо це простежується у «Книзі днів Марії» та «Книзі про хліб», де автор витворює загальний образ української землі: достаток, щедрість, упевненість у завтрашньому дні. Зустріч Марії з руйнівною силою більшовизму відображає страх і неспокій української нації в цілому. Через муки однієї жінки автор показав «цілу Україну, яка під час голоду стогнала материнським плачем: “Нині пророче перо мочається у людську кров і на скрижалях доби виписує одне слово: хліб. ... Зійдіть зі стін, великі пророки! Станьте на захід сонця, здійміть погляд ваш у далечинь і світові речіть: смерть тобі, світе старий. Душа хліба мороком спаде на твої міста, на твої села, на цілу землю. І впадуть ваші храми, бароко і готика... Смерть вам!..» [4, 43]. І саме до них, до матерів, звертається на останніх сторінках роману Уласа Самчука «Марія» Гнат: «О матері! І ви, дівчата, і ви, мужі!.. Ви, що виростали серед безкраїх ланів, залитих морем хліба, залитих піснею і залитих потом. Кажу вам велику правду. Повстаньте і повірте в себе. Повірте в вашу силу, у вашу землю!» [4, 184].

Зауважимо, що у Шевченковій «Марії» присутність України як універсального сакрального поняття наявна на підсвідомому рівні. Цей аспект символічної присутності рідної країни в поемі «Марія». Т. Шевченка досліджували багато літературознавців, адже Україну можемо побачити і в змалюванні самого страдницького життя Марії, в окремих побутових елементах, поглядах персонажів твору на світовий устрій, який є суто українським, із властивими йому характерними ментальними рисами. Завдяки такому трактуванню образу Марії з'являється «універсальний вселюдський

смысл високого морального ідеалу, піднесений автором до невідповідності ідеалу естетичного, живого, повнокровного, національно рідного й життєвого» [5, 112], – все це становить враження саме українського національного колориту.

Таким чином, як і Шевченкова Марія, так і Марія Уласа Самчука стали символами визволення «всіх окрадених сліпих невольників», а отже, й проекцією зародження національного оновлення.

Джерела:

1. Брайко О. Наративізація сакрального в поемі Тараса Шевченка «Марія» / О. Брайко // Слово і час. – 2008. – № 5. – С. 41–52.
2. Липа Ю. Призначення України / Ю. Липа. – К. : Фондація ім. О. Ольжича, 1997. – 270 с.
3. Плетенчук Н.С. Філософія творчості Уласа Самчука / Н.С. Плетенчук // Філологічні студії. Науковий часопис. – Луцьк: Планета, 2002. – №1. – С. 184-191.
4. Самчук У. Марія : Хроніка одного життя / У. Самчук. – К. : Рад. письменник, 1991. – 187 с.
5. Смілянська В. Поема «Марія» Т. Шевченка / В. Смілянська // Сучасність. – 1997. – № 3. – С. 109–115.
6. Стасик М. В. Художнє вирішення проблеми землі (на прикладі роману-трилогії «Волинь» та роману «Марія» У. Самчука) / М. В. Стасик // Вісник ЗДУ: Зб. наук. статей: Філологічні науки. – Запоріжжя: ЗДУ, 2000. – № 1. – С. 181–183.
7. Стасик М. В. Традиції Т.Шевченка у творчості У.Самчука / М. В. Стасик. // Вісник Луганського пед. університету ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2002. – № 3 (47). – С. 135–142.
8. Франко І. Жінчина-мати у поемах Шевченка / І. Франко // І. Франко. Збір. творів: у 50-ти томах. – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 26: Літературно-критичні праці (1876–1885). – С. 153–154.
9. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Т. Шевченко ; Редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) [та ін.]. – К.: Наукова думка, 1991. – Т.2: поезія 1847–1861. – 592 с.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. *Рецептивні моделі творчості Тараса Шевченка*

Захарчук Ірина. Шевченкіана Марієтти Шагінян.....	7
Крупка Мирослава. Проза Тараса Шевченка в системі критичних інтерпретацій.....	15
Кир'янчук Богдан. Герменевтичні підходи Івана Франка в дослідженні творчості Тараса Шевченка.....	21
Хомеча Наталія. «...А слава – заповідь моя»: Тарас Шевченко у рецепції письменників перших та останніх десятиліть ХХ століття.....	29

РОЗДІЛ II. *Питання поетики творів Тараса Шевченка*

Поліщук Ярослав. Іронія і пафос: останні поезії Тараса Шевченка.....	48
Тхорук Раїса. Пророча риторика Шевченкового послання «І мертвим, і живим...».....	57
Хмель Віра. Семантичний код «відьми» в однойменній поемі Шевченка.....	67
Кирильчук Олександр. «Сон» («У всякого своя доля») Тараса Шевченка у проекції постколоніального прочитання.....	73
Антипчук Надія. Пророцтво у творчості Тараса Шевченка.....	81

РОЗДІЛ III. *Довкола Тараса Шевченка: стратегії літературної традиції*

Бестюк Ірина. Міф і антиміф російсько-народної гармошки в українській літературі періоду національного відродження: від «Капитанши» (1855) Тараса Шевченка до «Гармонії» (1933) Григорія Косинки.....	87
Криловець Наталія. Образ України в творчості Тараса Шевченка та поезії шістдесятників.....	97
Іванова (Дмитрук) Ольга. Ідеї Кирило-Мефодіївського братства як основа національної ідентичності героя оповідання «Молодість Савича» Юрія Косача.....	106
Кир'янчук Ігор. Контекст духовності у творчості Тараса Шевченка та Михайла Ореста.....	111
Миронюк Інна. Світ віруючої людини в поетичній творчості Тараса Шевченка та Богдана Бойчука.....	117
Усач Наталія. Образ жінки-матері в поемі Тараса Шевченка «Марія» та однойменній повісті Уласа Самчука.....	126

РОЗДІЛ IV. *Дидактичні парадигми творчості Тараса Шевченка*

Романишина Наталія. Методика вивчення епічних літературних творів із жанровою структурою фольклорних (на прикладі переказів Олени Пчілки про Тараса Шевченка).....	132
Полюхович Любов. Аксіологічне наповнення методичної спадщини Бориса Степанишина.....	139
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	151

Наукове видання

*Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету*

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ.
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО**

Випуск XX

Упорядкування
та наукове редагування
*Олександр КИРИЛЬЧУК
Мирослава КРУПКА*

Комп'ютерна верстка та макет
Микола ВОЙТОВИЧ

Відповідальний за випуск
Олександр КИРИЛЬЧУК

Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету: Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. – Вип. XX / Ред. кол. О. Кирильчук та ін. – Рівне : РДГУ, 2014. – 153 с.

**ББК 83
Л 43
8**

Підписано до друку 11.03.2014 р.
Формат 60x84. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman Cyr.
Умови, друк. арк. 8,7. Наклад 300 прим. Зам. № 23.

Видавничі роботи:
кафедра української літератури
Рівненського державного гуманітарного університету
33001, м. Рівне, вул. Остафова, 37, каб. 407.

Друкарські роботи:
СПД Войтович М.А.
33001, Рівне, вул. Петра Могили, 28
тел (0362) 63-18-56
Свідоцтво про держреєстрацію:
Серія ВОО № 824666 від 17.07.2003 р.